

- *financovanie* záujmových aktivít býva *viaczložkové* — okrem štátu sa na ňom podieľa i obec, sponzori, rodičia a pod.,
- vyššie uvedené trendy rátajú s uplatnením zásady *autonómie* zariadení voľného času nie pre vlastné výhody, ale pre svoju flexibilitu.

Vo svojom článku som sa usiloval naznačiť niektoré smery zmysluplného rozvoja záujmových aktivít detí a mládeže z hľadiska *pedagogickej vedy* i voľnočasových *inštitúcií*. Predovšetkým však bude zodpovedať tomu, ako rodičia, učitelia pedagógovia voľného času a miestne orgány pochopia význam tejto oblasti výchovnej práce a od toho, ako dôsledne budú tento fakt zavádzať do života a výchovnej praxe.

Literatúra:

- [1] Bartoš, V. — Bártová, J.: Koexistencia výchovy mimo vyučovania a rodinné péče. *Vychovávateľ*, 4. 7–8, 1995.
- [2] Darák, M.: Špecifiká záujmových aktivít detí a stredoškolskej mládeže. In: *Zájemové aktivity detí a mládeže*. Prešov, ManaCon 1996.
- [3] Grác, J.: O voľnom čase mládeže na rozhraní našej doby. *Mládež a spoločnosť*, č. 1, 1991.
- [4] Hofbauer, B.: Nove pohľady na voľný čas — oblasť výchovy detí a mládeže. I. *Pedagogická revue*, č. 9–10, 1993.
- [5] Kráľová, L.: Súčasné tendencie vo vývoji voľného času ako spoločenského fenoménu. *Vychovávateľ*, č. 9–10, 1993.
- [6] Opaschowski, H. W.: Freizeit und Pädagogik. In: *Pädagogik München*, Ehrewirth 1991.
- [7] Schiefele, H. — Prenzel, M.: Motivation und Interesse. In: *Pädagogik München*, Ehrewirth 1991.
- [8] Slavíková, M. — Paulíková, M.: *Analýza centier voľného času na Slovensku*. Bratislava, Juventa 1994.
- [9] Vukasovič, A.: *Výchova vo voľnom čase — dôležitý predpoklad premeny vo výchove*. *Vychovávateľ*, č. 7–8, 1996.

Výchovné a vzdelávacie programy pro romské děti (Možnosti multikulturní výchovy)

Jaroslav Balvín

Účastníci mezinárodní konference v Aténách, která se konala 6.–9. dubna 1995 na téma „Vzdělání Romů — pokrok ve vyučování“, se shodli na tom, že „pokrok ve vzdělání je rozhodujícím faktorem v pokusu zlepšit postavení Romů ve všech oblastech“. Na konferenci byly předloženy teoretické

modely různých kulturně vzdělávacích metod a zkušeností, programů a postupů v celé Evropě. Společným jmenovatelem programů bylo respektování specifík jednotlivých kultur. V možnostech každého vzdělávacího systému v každé zemi je, aby takové multikulturní programy výchovy a vzdělávání do sebe začlenil. Vyžaduje to však velké úsilí pedagogů, Romů samotných i vzdělávacích institucí. Kromě toho — vzdělání samo nestačí — beze změn dalších složek sociálního systému by mohlo být i neúčinné. Každá součást celku má svou funkci, a proto ti reprezentanti společnosti, kteří odpovídají za její zdravé fungování, by měli přispívat k harmonickému vývoji všech sfér společnosti; je hlubokým omylem, když se udává ta či ona sféra společenského života jako důležitější než jiná. Sociální pracovníci zdůrazňují zaměstnání a bydlení, pedagogové zase vzdělání. Potom je to jako ve starodávné bajce, v níž se hádaly části lidského těla, která z nich je důležitější: zda ruce, srdce, mozek nebo žaludek.

V České republice neexistuje komplexní program výchovy a vzdělávání romských dětí. Spíše se jedná o jednotlivé alternativní programy, které vytvářejí různé instituce vedle oficiálního státního výchovně vzdělávacího systému.

Výchovné a vzdělávací programy, které se týkají romských dětí, můžeme rozdělit do několika skupin:

1. *Oficiální programy škol*: Jsou určeny všem dětem a vyznačují se malým respektováním romské kultury. Přežívají v nich asimilační tendence. Na druhé straně Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR usiluje o to, aby romské děti překonávaly handicap ve srovnání s českými dětmi. Proto pomáhá zakládat na školách, které o to mají zájem, tzv. nulté (přípravné) ročníky. Zatím je tomu tak na 26 školách v republice. Smyslem je pomoci romským dětem překonat jazykové a kulturní těžkosti při vstupu do 1. ročníku školy.
2. *Projekty nadací domácí provenience*: Příkladem vzniku a realizace takových výchovně vzdělávacích programů je projekt „Zlepšení výsledků vzdělávacího procesu u romských dětí“, podaný pardubickou Nadací Romane Čhave (Romské děti). Cílem je pomáhat nejenom zaostávajícím dětem, ale také podporovat romské talentované děti a začleňovat do tohoto procesu i jejich rodiče. Tento projekt působí v jednom městě (Pardubice), avšak autoři se snaží o zobecnování svých zkušeností.
3. *Projekty zahraniční provenience*. Pro tyto projekty je typické kombinování bohatých evropských tradic. Příkladem je projekt Sorosovy nadace z New Yorku a Open Society Fund v Praze, které požádaly Georgetownskou univerzitu o vypracování programu předškolní péče o malé děti

nazvaného „Začít spolu“ (1995). Vedle dalších zemí střední a východní Evropy se program realizuje i v České republice pro 30 romských dětí ve věku 3–6 let v Rokycanech u Plzně.

Cílem projektu je naučit romské děti vyrovnat se s rychlými změnami ve světě, vyvolat v nich přání učit se celý život:

- aby se učily samy od sebe
- aby kriticky myslely
- aby nalézaly problémy a řešily je
- aby byly tvůrčí, měly představivost a věděly si rady
- aby sdílely zájem o odpovědnost vůči společenství (obci), zemi a prostředí.

Důraz se klade na individuální přístup ke každému dítěti a na respektování jeho kulturní a sociální situace. Významné je začlenění rodičů a zřízení jejich rodičovské rady, která projednává spolu s učiteli fungování projektu. Začlenění dvou romských asistentek učitelů prokazuje i význam působení romských vychovatelů na romské žáky.

4. *Alternativní postupy na školách.* Dosud ve většině škol není zavedena systematická multikulturní výchova. Přesto však jsou učitelé, kteří se snaží prosazovat alternativní metody, respektující romskou kulturu, a to i přes nechuť vedení měnit zaběhaný systém.

Ostravský princip lásky. Zatím nejdále ve vytváření multikulturního pojetí výchovy je Charitní základní škola Přemysla Pittera v Ostravě. Její ředitelka Helena Balabánová a další učitelé a romští asistenti vycházejí z láskyplného vztahu k dětem. Sociální pedagog, reformátor, československý kazatel a od 50. let exulant ve Švýcarsku, Přemysl Pitter (1895–1976), je příkladem přijetí etické povinnosti vychovatele chovat se k dětem se stejným humanismem bez ohledu na jejich národnost.

Škola v Ostravě dává romským dětem šanci, kterou jim běžná základní škola nedává. Šance je založena na nezměrném úsilí a trpělivosti učitelů pracovat s dětmi tak, aby se jejich schopnosti mohly co nejvíce rozvinout.

Žižkovské tradice. Jedna z pražských čtvrtí se jmenuje Žižkov. V ní bydlely nejchudší vrstvy obyvatelstva. A protože Přemysl Pitter hlásal nejenom křesťanský princip lásky založený na zřeteli k potřebám druhých, ale chtěl i prakticky pomáhat, založil právě na Žižkově dům pro mimoškolní výchovu sociálně slabých dětí. Dům se jmenoval „Milíčův dům“ podle českého reformátora z doby předhusitské Jana Milíče z Kroměříže. Byl otevřen o vánocích v roce 1933. Smyslem jeho existence byla péče u chudou mládež ve volném čase.

Po válce a v současnosti si Žižkov uchoval charakter sociálně slabší čtvrti. Avšak k 30 % rodin sociálně velmi slabých přibýlo ještě 27 % obyvatel romské

populace. Děti z těchto rodin chodí do fakultní základní školy na Havlíčkově náměstí. Tato škola, založená před 30 lety, si vytvořila během let model výchovy a vzdělávání sociálně problémových dětí (romských i neromských), které mají výrazné vzdělávací potíže.

Hlavním smyslem práce učitelů v mikrotřídách (12–15 žáků) je umožnit dětem vyrovnání handicapu, který se táhne od počátku školní docházky. Handicap má několik příčin:

1. Odlišná hierarchie hodnot romské rodiny.
2. Odlišný životní styl — menší přizpůsobivost na pravidelný režim.
3. Nedostatečná znalost českého jazyka.

Cílem je pomoci žákům (romským i neromským) překonat kritické body učení — před vstupem do školy, v 1. třídě a při přechodu z národní školy na 2. stupeň. Speciálně upravené osnovy tak pomáhají žákům, aby nemuseli přecházet do zvláštní školy. Ředitelka školy Irena Meisnerová píše o praxi školy: „Zmenšení nároků na učivo a snížení počtu žáků ve třídě vede ke zlepšení prospěchu, zvýšení sebejistoty dítěte, a tím i ke zvýšení zájmu o školní práci. Záškoláctví téměř vymizelo, romské i neromské děti mají stejné podmínky a možnosti dokončení základní školní docházky a v návaznosti s tím i absolvování vhodného učebního oboru. Současně je třeba zdůraznit, že nejsou podstatné problémy ve vzájemném vztahu obou populací. Naopak rodiče romských dětí nechtějí, aby pro jejich děti byly zvlášť organizovány třídy, neboť to pociťují jako diskriminaci.“

V projektu žižkovské školy je zahrnuto i využívání odpoledních hodin k smysluplnému trávení volného času. Například velký zájem starších romských žáků o hrací automaty kompenzují učitelé zájmovou činností na počítačích. Tak i učitelé a vychovatelé naplňují ideje Přemysla Pittera o podchycení „dětí ulice“ a rozšíření jejich duchovního života jako přirozené vnitřní obrany proti potenciálním negativním vlivům.

Rumburská Škola porozumění. V současné době se v České republice značně rozšířilo hnutí Skinheads. Brutální útoky mladých, 14–18letých mužů na stejně mladé nebo i starší romské občany ukazují i na velké nedostatky ve výchově. Jak uvádí A. Kroupová, schopnosti a dovednosti *nenásilného řešení konfliktů* nejsou dosud ve školách všeobecně rozvíjeny. Proto je u všech dětí potřeba vytvářet interetnické prosociální chování:

- rozpoznávání a přijímání *rozdílností*
- vytváření *pozitivních* osobních vztahů
- řešení konfliktů *nenásilnou* cestou
- učení *vzájemné spolupráci*

- rozvíjení schopnosti *komunikace*.

Rumburská zvláštní škola je zapojena do projektu Porozumění spolu se Základní školou v Kralupech nad Vltavou a Gymnáziem v Třeboni. V Rumburku jsou většinou romské děti, ve dvou dalších školách převážně děti české. Výchova ke vzájemnému porozumění i vzájemné konkrétní setkávání dětí by mělo přispět i k vzájemnému respektování lidí bez ohledu na barvu pleti a národnost. I z vyhocené nenávisti mladých skinů k Romům může být východisko a pedagogové jsou povinni ho hledat.

Možnosti dalšího vývoje: asimilace či integrace?

Současná škola si musí dnes zodpovědět jednu vážnou a citlivou otázku: *jak konkrétně přispět k integraci Romů do společnosti a přitom se zbavit asimilačních tendencí minulého režimu. Že to jde, ukazuje mladá romská historička a pracovnice Muzea romské kultury Jana Horváthová-Holomková (narozena v Brně 1967). Na příkladu integrace (začlenění do společnosti) svých předků — rodiny Holomkovy ukazuje, že tito Romové dosáhli významných školních i společenských úspěchů v oborech společenských i technických věd. Přitom však neztratili své romství, svoji romskou identitu. V současnosti se podílejí na rozvoji romské národnosti svými odbornými znalostmi.*

Současná demokratická škola při řešení onoho osudového dilematu každé menšiny (asimilace či integrace) by měla kráčet podle mého soudu touto trojedinou cestou:

1. Pěstovat ve spolupráci s Romy základní identifikační faktory typické pro jejich národnost: jazyk, kulturu, historii, svěbytnou filozofii a etiku svého národa, tradiční schopnosti a dovednosti.
2. Osvojovat si kulturu majority — ale ne jako dominantní, nadřazenou a asimilační. Ale jako osvědčený prostředek uplatnění ve společenském životě a v moderním pracovním procesu.
3. Pěstovat „nadnárodní kulturu“ — rovnoprávnou komunikaci mezi kulturami různých národů, národností a etnik. Je to multikulturní výchova, etická výchova, výchova k toleranci i tzv. globální výchova.

Vytváření takové filozofie školy v multikulturní společnosti je zároveň i nadějí každého státu v Evropě, že v 21. století vstoupí do civilizace skutečně interkulturní, založené na toleranci a respektování všech kultur bez ohledu na velikost a sílu národa.

Romština a romistika jako samostatný pětiletý obor se vyučuje od roku 1991–92 na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Je přednášen naší přední romistkou Milenou Hübschmannovou v rámci Indologického ústavu.

To umožňuje i hlubší pochopení romské kultury, která má své kořeny právě v Indii. Jako povinný kurs nebo výběrový seminář studují romistiku budoucí učitelé a sociální pracovníci na Pedagogické fakultě v Praze a na Univerzitě v Ústí n. L. a v Olomouci. Univerzita v Olomouci vydala potřebná díla romistické literatury o historii, holocaustu a kultuře Romů z pera předních odborníků (Ctibor Nečas, Milena Hübschmannová, Bartoloměj Daniel, Eva Davidová).

Na Univerzitě v Ústí nad Labem byl v roce 1992 založen Ústav pro studium romské kultury. Vydal alternativní učebnice matematiky, češtiny, prvouky a hudební výchovy pro romské žáky a zaměřuje se i na praktický rozvoj komunikace s romským občanským a politickým hnutím. Kromě toho rozvíjí praktické kulturní akce s hudební, dramatickou, výtvarnou a filmovou tvorbou Romů. Pro výchovu učitelů romských dětí má velký význam i sdružení MENT (Man, Education and New Technologies), které pořádá kurzy a semináře romšiny, romistiky a praktických dovedností pro učitele romských dětí.

Velký význam pro všechny učitele a odborníky má založení odborného romistického časopisu *Romano Džaniben* (doslova Romské vědomosti). Vedle romských novin a časopisů, televizního a rozhlasového vysílání, má vědeckou informační hodnotu a sjednocuje vědce i praktické vychovatele a sociální pracovníky k jednomu cíli: Zvýšit kvalitu, hloubku i šířku informací o Romech, aby ignorance a strach z Romů byl co nejdříve nahrazen ochotou chápat.

Pro realizaci výchovných cílů při vzdělávání romských žáků by byl ideální postavou a též ideálním vzorem pro romské žáky *romský učitel*. Bohužel — na mladé romské učitele v České republice si budeme muset ještě počkat. Pro zlepšení situace bude třeba vytvořit i nové projekty pro pomoc mladé romské inteligenci. Například Ústav pro studium romské kultury v Ústí nad Labem realizuje projekt „Překonávání bariér, které komplikují romským studentům vstup na vysokou školu“.

Literatura

- Baďurová, S.: Nechtějí z romských dětí vychovávat „bílé“. In: Svoboda, 3. 3. 1995, s. 5.
- Hübschmannová, M.: Mezinárodní konference v Aténách. Vzdělávání Romů, pokrok ve vyučování. In: *Romano džaniben*, 3/95, s. 78.
- Horváthová-Holomková, J.: Možnosti integrace na příkladu moravských Romů. In: *Romano džaniben*, 1/94, s. 8–18.
- Kohn, P.: Můj život nepatří mně. Čtení o Přemyslu Pitterovi. Nadace Přemysla Pittera a Olgy Fierzové. Kalich, Praha 1995.

- Kroupová, A.: Úvod do výchovy k lidským právům. In: Rozumíme lidským právům? Evropské informační středisko UK, Praha 1994, s. 19.
- Pasák, T.: Život Přemysla Pittera. Praha 1995.
- Rokosová, M.: Zpráva o ověřování přípravných tříd pro romské děti. In: Alfa revue, V/95, 1, s. 31–37.
- Romano džaniben 3/1995, s. 86–95.